

שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה (כה, ג).

בירושלמי שביעית (פ"א הל' א') דרשינן, כתיב ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות וכתיב בחריש ובקציר תשבות, מה אנן קיימים אם לענין שבת בראשית והלא כבר נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, ואם לענין שבתות שנים והלא כבר נאמר שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך, אלא אם אינו ענין לשבת בראשית ולא לענין שבתות השנים תניהו ענין באיסור שני פרקים הראשונים. בחריש ובקציר תשבות בחריש שקצירו אסור. ואיזה זה זה חריש של ערב שביעית, שהוא נכנס לשביעית. ובקציר שחרישו אסור. ואיזה זה זה קציר של שביעית, שהוא יוצא למוצאי שביעית.

ומבואר דאיכא דין תוספת שביעית גם לפני השביעית וגם בסוף שביעית.

וכרמב"ם (פ"ג משו"י הל' א') כתב וז"ל, עבודת הארץ בשנה השישית שלוש יום סמוך לשביעית אסורה הלממ"ם מפני שהוא מתקנה לשביעית. ודבר זה בזמן שביחמ"ק קיים הוא שנאמר מפי השמועה. וגזרו חכמים שלא יהיו חורשין בשדה האילן ערב שביעית בזמן המקדש אלא עד העצרת ובשדה הלבן עד הפסח. ובזמן שאין ביהמ"ק קיים מותרין בעבודת הארץ עד ר"ה בדין תורה.

ובמשנה (שביעית פ"א מ"ה) מבואר דר"ג ובית דינו התירו באיסור שני פרקים ראשונים והתירו חרישה עד ר"ה, או משום דהללמ"ם דתוספת שביעית נהוג רק בזמן שבהמ"ק קיים דאיכא ניסוך המים או דילפינן ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך מה ערב שבת בראשית אתה מותר לעשות עד שתחשך אף ערב שבתות השנים אתה מותר לעשות עד שתשקע חמה (מו"ק ג:).

ובתוס' (שם ד. ד"ה מה להלן) הקשו וז"ל, והא ביומא (פא:) מפקין מקרא דצריך לעשות תוספת גבי שבת בין ככניסתה בין ביציאתה להוסיפה מחול על הקודש, איכא למימר ההוא פורתא לא חשיב כיון דלא הוה אלא כל שהוא ובההוא שיעורא מודה נמי ר"ג דצריך להוסיף, עכ"ל. ומבואר דאע"פ שר"ג וב"ד ביטלו תוספת שביעית מ"מ אף לדעתם בעינן מקצת תוספת.

ובריטב"א (מו"ק שם) כתב דאע"ג דאיכא תוספת שבת מ"מ תוספת שביעית ליכא לרבי יוחנן.

והנה נחלקו המפרשים איזה פעולות אסורות בתוספת שביעית. דהנה במשנה (פ"א מ"א) תנן עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית, ב"ש אומרים כל זמן שהוא יפה לפרו, וב"ה אומרים עד העצרת. והקשה הר"ש מהא דתנן לקמן (פ"ב מ"ו) אין נוטעין ערב שביעית פחות משלושים יום לפני ר"ה, משמע הא שלושים יום נוטעין, והשתא נטיעה בתחילה שריא וחרישה אסורה. ותיירץ הר"ש ע"פ הירושלמי דכתב ולמה עד העצרת, עד כאן הוא יפה לפרו מכאן ואילך הוא מנבל פירותיו, הלכך נראה כמתקן שדהו לצורך שביעית. (וע"ש בירושלמי דאף באילן סרק עד העצרת הוא מעבה קורותיו מכאן ואילך הוא מתיש כוחו, ולכן אסור דנראה דאינו עושה לצורך האילן אלא לתקן שדהו לשביעית).

ור"ת תירץ דכל מה שהחמירו ב"ש וב"ה זהו דוקא בחרישה, דבהא איכא תוספת שביעית מדאורייתא כדילף בר"ה (ל). מדכתיב בחריש ובקציר תשבות, אבל נטיעה דלית בה תוספת שביעית דאורייתא לא החמירו בה.

ובר"ש הקשה עליו דלא יתכן כלל דמ"מ דאורייתא היא בחרישה, דבהדיא כתיב כרמך לא תזמר, וכ"ש נוטע דמיו טפיו לוורע.

והנ"ל דדעת ר"ת דהמלאכות האסורות בשביעית זהו רק זריעה וזמירה קצירה ובצירה, וכדכתיב בפס' (כה, ד) ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר את ספיה קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור וגו'. והיינו דוקא ארבע מלאכות המפורשים בפס' נאסרו (ועיין במו"ק ב: דדוקא הני תולדות מחייב אחרוני לא). וא"כ אף בתוספת שביעית אינו חייב רק על המפורש בקרא והיינו חריש וקציר ותו לא.

והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך (כה, ו).

בירושלמי (רפ"ז דפאה) אמרינן, המפקיר לישראל ולא לנכרי לאדם ולא לבהמה לא הוי הפקר, דבעינן דומיא דשמיטה. ומבואר דשמיטה הוי הפקר לכל. וכן במשנה שם לעניים ולעשירים דלכ"ה אינו הפקר עד שיהא מופקר לכל כשמיטה.

וצ"ע, דבתו"כ (בהר א, א) אמרי' והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לכם ולא לנכרים, ופי' החזו"א שביעית (סי' כ' ס"ק ז') דפירות שביעית הוי הפקר לישראל ולא לנכרים, דא"א לפרש לכם לאכלה ולא לנכרים לאכלה, דהא מפורש בתו"כ (שם) דמותר להאכיל לנכרי מפירות שביעית.

ויעויין בתוספתא (פ"ד דשביעית) דעירות א"י הסמוכות לספר מושיבין עליהן שומר כדי שלא יפרצו נכרים ויבזו פירות שביעית, ואי פירות שביעית הוי הפקר גם לנכרים א"כ כשמושיבים שומר הו"ל כמשומר דאסור (לדעת ר"ת תוס' סוף יבמות). וע"כ דלגבי נכרים לא הוי הפקר כלל.

ובחזו"א (סי' י"ד ס"ק ד') ובקה"י בכורות (סי' ב') תירצו דמצד הבעלים אה"נ דהוי הפקר לכל וליכא שיעורא, אבל מצד ישראל הוי ממון ישראל בלבד, והקשו דא"כ מתנות עניים נמי נימא כן דמצד הבעלים אין כאן שיעור ודמיו ממש לשביעית דכל האיסור הוא רק מצד עניי ישראל (כמ"ש הרמב"ם גיטין מז). והיאך אמרי' בירושלמי התם דאי ילפינן הפקר מפאה הפקר לישראל הוי הפקר. והנראה לומר בביאור דין הפקר לעניים במתנות עניים, דאיכא ב' דינים, א' דין במעשה ההפקרה, שצריך להיות מצד הבעלים בלא שום שיעורא, וילף ליה מדכתיב ונמשתה דיש לך נמישה אחרת כשמיטה וזהו הפקר. ב' דין לעני ולגר תעזוב אותם דהיינו לעניים ולא לעשירים. ודין זה אינו דין במעשה חלות ההפקר אלא איסור תורה בעצם שם המעשה שהוא הפקר לעניים ולא לעשירים.

ונפק"מ י"ל דמצד דין זה אף שמצד הבעלים הוי הפקר לכל מ"מ כיון שסו"ס מאיזה טעם שהוא לא הוי הפקר לכולי עלמא, אין הפקר זה פטור ממעשר.

ולפ"ז הא דאמרינן דבעינן שיהא דומיא דשביעית זהו דוקא במפקיר לישראל ולא לגויים, והיינו דהוא עושה שיעורא, ובהך לא הוי דומיא דשביעית ולא חל ההפקר. ומה דממעמינן מפאה הוא דאף היכא דמצד הבעלים ליכא שיעורא והוי הפקר לכל אלא דמטעם אחר אינו מופקר לכל שבכה"ג אינו פטור ממעשר.

ולפ"ז י"ל דשביעית אינה פטורה ממעשר מצד דהוי הפקר, דהא הוי הפקר רק לישראל ולא לנכרים, כמ"ש בתו"כ, אלא הוי מיעוט מדכתיב ולחיה וגו'.

ויעוין במורי אבן (ר"ה טו:) ותוס' בנדרים (מוד:) דהקשו למ"ל קרא דולחיה לפטור ממעשר תיפול מקרא דובא הלוי. ולפמש"נ א"ש, ד"ל דאי"ז הפקר גמור אע"פ שיש כאן מעשה הפקרה, ולכך בעינן לקרא דולחיה, ודו"ק.

והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך (כה, ו).

בתו"ת הקשה אהא דאמרינן בסוכה (לה:): שאסור ליטול אתרוג של תרומה משום דמפסידה, ופרש"י מפסידה קליפתה החיצונית שנפסדת ע"י משמוש ידיים, ואסור להפסיד תרומה. וא"כ כיצד יוצאים באתרוג של שביעית אחרי שמפסידו.

ובהר צבי (זרעים סי' נ"ד) כתב לתרין שבקליפת אתרוג אין בה כזית ובשביעית דכתיב לשון אכילה אין איסור משא"כ מתרומה דלא כתיב בה אכילה, ע"ש.

ושמא י"ל דשאני איסור הפסד דשביעית מאיסור הפסד דתרומה, דכיון דע"י משמוש מפסידה רק מאדם א"כ בתרומה הוי הפסד, משא"כ בשביעית שאע"פ שראוי לאדם אין מאכילין לבהמה אבל להפסידם לאדם ועדיין ראויים לבהמה י"ל דשרי, והטעם דתרומה שנפסלת לאדם פקעה קדושתה משא"כ בפירות שביעית, וצ"ע.

והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך (כה, ו).

בכורות (יב:) אמר רב חסדא בהמת שביעית פטורה מן הבכורה לאוכלה אמר רחמנא ולא לשריפה. וברמב"ם (פ"ה בכורות ה"ט) גרס לאוכלה ולא לסחורה, ונתקשו בביאורו ע"ש בנו"כ.

והנראה דענין לאוכלה ולא להפסד וענין לאכלה ולא לסחורה ענין אחד הוא, שהוזהרנו מלהראות בעלות על יבול השביעית כשם שכל איסור עבודת הארץ הוא משום שהוזהרנו מלהראות בעלות על האדמה.

וזה ענין מ"ש המפרשים שיש מצוה שביתת הארץ ולכן אסור לעבוד ע"י גוי (עי' ע"ז טו: ובתוס' והתור"ד שם, וברש"ל כ"מ צא, ומנ"ח קיב ושא). וכבר טען החזו"א (יז, כה) שע"כ אי"ז מצד שהארץ צריכה לנוח כמו שהבינו האחרונים, ורצו לפרש בזה הטעם שאסור לזרוע ולנטוע ערב שביעית אם יקלט בשביעית נמצאת שהארץ לא שובתה, שא"כ נצטרך לעקור כל עצים וצמוחים מהאדמה שלא ינקו ממנה.

אלא הענין דאין האיסור כבשבת איסור גברא מלעשות מלאכה, אלא הוא איסור הפצא ר"ל שהעיקר שלא להורות בעלות על הקרקע ע"י עשיית מלאכה בה בין בגופו בין ע"י פועלים הנכרים, וה"נ אסור להראות בעלות על יבולה אלא לאוכלם כאורחים אתכא דבעה"ב² והעושה סחורה או משחית היבול מראה שהוא בעלים. והקרבת קרבן הוי נמי הוראת בעלות שנותן דורון מממונו לקב"ה בכור בקרו וזה אסור. ודו"ק.

וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל יושביה יובל הוא תהיה לכם ושתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשבו (כה, י).

בקידושין (כא:): חכמים ילפי מהכא דאין עבד כהן נרצע מפני שנעשה בע"מ וכתיב ושב אל משפחתו למוחזק שבמשפחתו. ובקוב"ש שם (אות קכ"ט) תמה כיון דאינו ראוי לרציעה לא תהא מכירה כלל כמו במכירה שאינה ראויה ליעוד ולגרעון וליובל. וכתב לתרין דשמא י"ל דדוקא הנך מילי דאיתנהו באותה מכירה מעכבי אבל רציעה היא קנין למכירה אחרת כדתנן הנרצע נקנה ברציעה, והרציעה היא לאחר שש שכבר כלתה המכירה הראשונה, הלכך אינה מעכבת. ודוחק.

והנ"ל דהנך יעוד וגרעון כסף ויובל רצון התורה היא שיתקיימו, ולכך בגונא דלא שייך שיתקיימו בטלה המכירה. אבל רציעה רצון התורה שיצא בשש, והרציעה הוא עונש על שאינו רוצה לצאת, ובכגון דא אין צריך שיהא ראוי לכך, ופשוט.

וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל יושביה יובל הוא תהיה לכם ושתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשבו (כה, י).

תהילים (פא, ו) תקעו בחדש שופר וגו' עדות ביהוסף שמו וגו', מדבר בשופר של יובל לשחרר העבדים, וע"ז אמר כי חק לישראל הוא וגו' לשחררם. והנה הוא זכר לצי"מ כמ"ש כי לי בנ"י עבדים עבדי הם אשר הוצאתי וגו', וארז"ל (קדושין כב:) עבדי הם ולא עבדים לעבדים. ועז"א שעוד בתחילת כניסתם למצרים עשה להם מעשה אבות סימן לבנים, וז"ש עדות ביהוסף שמו שיצא לחרות, הסירותי מסבל שכמו וגו' אנכי ה"א המעלך מארץ מצרים וגו'. ובזה תבין מ"ש ביהוסף בה"א כי הוא בגימט' קס"א, מילוי שם אחי"ה, עלמא דחרות, סוד היובל והשופר. וד"ל.

יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו את נזריה (כה, יא).

ב' במסורה ספיחיה, חדא הכא, ואידך תשמוף ספיחיה עפר ארץ (איוב יד, יט).

היינו שמפרש שלא רק שאסורה הקצירה אלא הספיחין עצמן אסורין וטעונין איבוד. ורישא דקרא אבנים שחקו מים שאמרוה על ר"ע (אדר"ג פ"ו ה"ב), והיינו דר"ע ס"ל ספיחין אסורין מה"ת (פסחים נא:).

ואם לא מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל ויצא ביבול ושב לאחוזתו (כה, כה).

ב' במסורה מצאה, חדא הכא, ואידך גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרחיה את מזבחותיה ה' צבאות מלכי ואלהי (תהילים פד, ד).

הענין עפמ"ש בשדה אחוזה שאינו לזה וגואל, והנה בקרבן עולה ויורד אמרו בתו"כ (דבורא דחובה י, יח) ואם לא תגיע ידו אינו לזה, וז"ש ואם לא מצאה ידו היינו בלא הלואה צא ולמד מקרבן עולה ויורד שמביא תורים ובני יונה כשהוא עני ואין מחייבים אותו ללוות, וז"ש גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיה וגו' היינו קרבן עוף.

² והנה פירות שביעית הוי ממונו כמ"ש בקידושין (נב). המקדש בפירות שביעית הוי קידושין, כי אילו היתה התורה מפיקה הבעלות שוב אי"ז תכלית המצוה, אלא דוקא אם הוא בעלים ובכל זאת מראה שד' הוא הבעלים, וק"ל.

³ ולר"ע נאמר בדגן וזרעים לגמרי האכילה, ואי"ז איסורי מאכלות אלא כנ"ל איסור מעשה שימוש האכילה שבזה מורה בעלותו על האדמה שאוכל יבולה, אבל בפירות האילן אין האכילה כ"כ מורה על בעלותו על האדמה אלא על האילן כיון שהפירות יבול האילן ולא יבול האדמה במישרין.

וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך אל תקח מאתו נשך וגו' אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים (כה, לב-לח). המפרשים סברו דמש"כ אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי קא על גוף איסור הריבית ונתקשו בזה. אבל נראה לומר דקאי על מאי דכתיב גר ותושב וחי עמך, ופירשו אני הוא שעשיתי אותך אזרח ונתתי לך את הארץ, ואני מצווך להתנהג עם הגר בחסד.

ועי' דבאמת זהו כל טעם לאיסור ריבית. כי באמת אין טעם לאיסורה, אלא הוא כעין מצוות שבת ושביעית זכר לבעלות הקב"ה על הארץ, וכן נתחדש גם איסור ריבית שהאדם יבטא בזה שאין הוא בעלים על רכושו, וניתן לו רק זכות שימוש בשעת הצורך, אבל כשאינו צריך לכספו אינו רואה עצמו מורשה לבקש עבור הלואתו לאחר גמול.

ונתנה מצוה זו בכסף דוקא, משום שכסף מורה יותר על רכוש המושג ממון הוא שווי ורכוש, משא"כ כלים יכול להשכיר. וי"ל ט"א דבבלי יש פחתא ומותר ליטול תמורתו אפי' הרבה משא"כ הלואה ליכא פחתא. ודו"ק.

אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך (כה, לו).
כ"מ (עא). אמרינן שכל המלוה מעותיו בריבית נכסיו מתמוטטין. פירוש כאדם שבונה עליה ע"ג ביתו ומגביהו יותר מדאי, שיש ב' אופנים בנפילה כדאמרינן (ב"מ קטז): חבסא וחבטא, חבסא היינו שמתמוטט ונפלות האבנים במקומן, ואילו חבטא הוא שעומד זקוף ונופל כמקל והאבנים העליונות נופלות למרחוק אבל התחתונות נשארות שלמות (עי' רש"י שם), וא"כ המלוה מעותיו בריבית מעותיו מתמוטטין הינו דאף הקרן עצמו מתמוטט.

ונראה עוד דריבית גרע מחמס, דאילו גבי חמס כתיב (יחזקאל ז, יא) החמס קם למטה רשע, והיינו כמש"כ רש"י בענין חבטא שהכותל נחבט להלך כמקל, משא"כ בריבית דהוי בחבסא ומתמוטט לגמרי.

אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך (כה, לו).
קצת' (סי' ל"ט סכ"א) תמה על השו"ע (יור"ד קס"א ס"א) דפסק גבי ריבית קצוצה דמכין אותו עד שתצא נפשו להחזיר הריבית אבל לא נחתנין לנכסיה, ואמאי ניהות נמי לנכסיה מדין כפיה דעד שתכפנו בגופו כפהו בממונו. (ועי' מחנ"א ריש ריבית דחלק באמת על השו"ע מה"ט).

ונראה דלק"מ דהשבת ריבית אין עניינו אלא שהאדם יחזיר, דנהי דילפינן מקרא וחי אחיך עמך אהדר ליה כי היכי דנחיי, מ"מ אין סוף ענינה שיהיה ללוה ממון דא"כ אמאי לבריה לא אוהר רחמנא, אע"כ ענינו תיקון הלאו, (וכמש"כ (תמורה ו) דהוא מדין אי עביד לא מהני, וכמ"ש מחנ"א (שם סי' ב') יעו"ש] וא"כ אם ב"ד ישיבו במקומו אין כאן תיקון כלל, כי העיקר שישביח הוא עצמו. ולא דמי לגזל שאפשר שאפי' ב"ד יוציאו ממנו חגזל, דהתם החטא היה הפקעת הממון מבעליו, משא"כ ריבית דמדעתו הוא אין האיסור התוצאה אלא גוף מעשה הנטילה ותיקונו שהגברא יחזיר. ודו"ק.

והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעלם בהם תעבדו ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך (כה, מו).

ב' במסורה והתנחלתם, חדא הכא, ואידך והתנחלתם את הארץ (במדבר לג, נד).

הענין עפמ"ש רש"י והתנחלתם אותם לבניכם – החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם, ולא יתכן לפרשו הנחילום לבניכם שא"כ היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם. וז"ש והתנחלתם את הארץ כיצד צא ולמד מהפסוק והתנחלתם אותם לבניכם, היינו שאתם תנחלו לצורך בניכם, וכמ"ש ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ, היינו שירשו בקבר להנחיל לבניהם.

והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעלם בהם תעבדו ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך (כה, מו).

בגמ' ברכות (מו:): מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה וכו', מצוה שאני, והא מצוה הבאה בעבירה, מצוה דרבים שאני.

י"ל לפמ"ש בהגהות אמרי ברוך על טורי אבן (ריש חגיגה), דלעולם בהם תעבדו יש בו מ"ע ואיסור עשה. וא"כ ה"פ, דתירין הראשון סגי רק לענין מ"ע, דמצוה חמורה עדיפא ממצוה קלה, אבל אכתי יש איסור והוא לא נדחה דהא לא הוי בעידנא, וז"ש והא מצוה הבאה בעבירה היא ומשני דמצוה דרבים שאני דדוחה ל"ת אף לא בעידנא.

ועיין בר"ן (גיטין לח:): שכתב דהמשחרר עבדו לצורך אינו עובר בעשה דלא אמרה תורה לעולם בהם אלא משום שלא יתן להם מתנת חנם כענין הכתוב בעכו"ם לא תחנם. והקשו עליו מהא דר"א דשחרר עבדו ואמר' דדוקא מצוה דרבים שאני. וכן מההיא אמתא דהות בפומבדיתא דהוו קא מעבדי בה אינשי איסורא (גיטין לח). אמר אביי אי לא דאמר רב יהודה אמר שמואל כל המשחרר עבדו עובר בעשה הוה כייפנא ליה למרה וכתיב לה גיטא דחירותא. ותירין השפ"א (חגיגה שם) דמודה הר"ן דאפי' אינו מתכוין לטובת העבד אסור דלא גרע מכל דבר שאינו מתכוין דאי הוי פסיק רישא אסור וה"ה הכא אלא דעכ"פ עשה לא עבר, עכ"ד. ודבריו תמוהין, דל"ש דין דשא"מ כמובן.

אלא נראה עפמ"ש דבלעולם בהם תעבדו נאמר מצות עשה ואיסור עשה, והאיסור ליכא אלא במעשה חנינה אבל מ"ע עדיין יש. (אולם עיין השגת הרמב"ן לספחמ"צ משמע דהוי רק איסור עשה).

ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היבל הוא ובניו עמו (כה, נד).
קידושין (טו:): איפלגו רבי יוסי הגלילי ור"ע וחכמים, ריה"ג אומר באלה לשחרור בשאר כל אדם לשעבוד, ר"ע אומר באלה לשעבוד בשאר כל אדם לשחרור, וחכמים אומרים הכל לשחרור בין בגאולת קרובים בין בגאולת אחרים. ובמחנ"א (הל' עבדים סי' ג') כתב דלחכמים אם נתכונו לפדותו דוקא לשעבוד הו"ל מתנה עמש"כ בתורה ויצא לחרות.

ודבריו צ"ע דהוה ליה למימר דלא חל כלום, ואטו כיון שרוצה לקנות את הע"ע, נימא דהע"ע ישתחרר [ועי' חזו"א דכתב בפשטות שלא עשה כלום ולא נשתחרר העבד].

ונראה שהדברים מטיין למש"כ הגר"ז הלוי (סמנסיל אות קפא) דמה שע"ע אינו נמכר א"י חסרון דיני הממונות שיש לאדון בעבד, אלא דאח"כ מצד הבעלות שלו בעבד יכול למכרו לאחר,

² מיהו זה א"ש רק לדברי החזו"א שאין ריבית אלא בהלואה כסף, אבל זה אינו דמפורש בתורה נשך אוכל נשך כל דבר.

אלא זה מזכות העבד שאינו עובד אלא למי שקנאו ולא לאחר, וכך דינא שאינו עובד את הבת ואמה עבריה לא עובדת לא את הבן ולא את הבת. והוכיח כן מהא דאמה היוצאת במיתת האדון יש לה הענקה, ולכא' אי נימא דהא דאינה עובדת את היורשים הוא משום שאין כח לאדון להורישם, א"כ הא היוצאת לחרות הוא יציאה דממילא דאין את מי לעבוד ולא מיקרי יציאה כלל, ואמאי מעניקים לה הא לא הוי שילוחו מעימך. וע"כ כמשנ"ת דמבחינת הבעלות צריך לחול ירושה עליהם אלא דמזכויות העבד שאינו עובד רק לאדון שקנאו ולא ליורשיו. ודבריו מבואר נמי בקצה"ח (סי' לט) דלכך שייך הענקה דהו"ל כאילו היורשים ירשוהו ואח"כ משתחרר ע"ש. ולפ"ז י"ל דאף להמחנ"א הכוונה דאח"כ דהפודים קנאוהו, אלא

דכיון דאיכא גזירה"כ שאינו עובד אלא לאדונו הלכך הוי כמתעמש"כ בתורה ויוצא לחרות. איברא דדברי מרן הגר"ז תמוהין, דלדבריו אף במוכר ע"ע יתחייב הלוקח בהענקה דומיא דיורש. ועוד דיעו"ש בדברי הגר"ז שכתב לפרש בדבריו לשון הרמב"ם (פ"ד עבדים הל' י') יתר על אותן הדברים שקונה בהן (אמה) עצמה בע"ע אין האדון יכול למכרה וכו'. והיינו שהמכירה עצמה הוי ג"כ דין יציאה לה. ותימה דלא הרגיש דמ"ס הוא בלשון הרמב"ם דהמעתיק ציין הל' י' שלא במקומו, ולשון זה יתר על אותן הדברים שקונה בהן עצמה בע"ע הוא סוף הל' מ"י. ותמוה איך חשב לפרש כך שהרי מסיים הרמב"ם בהל' י' וכן ע"ע לא יכול למכרו לאחר ולא ליתנו, וא"כ במה יתרה האמה בזה. ודו"ק.

בחוקותי

בתורה היינו ברכה על עצם הלימוד, ואת מצוותי תשמרו הוו עמלים בתורה ע"מ לשמוע ולקיים, היינו ללמוד לידע איך לקיים המצוות.

ויוכן בזה נמי הא דארו"ל (נדרים פא.) מפני מה אבדה הארץ שלא ברכו בתורה תחילה, היינו הברכה הראשונה שלא למדו לשם מצות ת"ת אלא רק בכדי לידע איך לקיים המצוות.

אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם (כו, ג).
אם בחקתי תלכו פירש"י שתהיו עמלים בתורה, וכתב הכלי יקר ולא יצדק זה כי אם בקובע חקים ועתים לתורה והוא מרגיל עצמו לבא לבית המדרש בעת ידוע עד שנעשה הדבר למטבע אצל הרגלים.

ונראה שז"ש ונתתי גשמיכם בעיתם מידה כנגד מידה נגד קביעת עתים לתורה. ואח"כ אמר ואת מצותי תשמרו ועשיתם ופירש"י הוו עמלים על מנת לשמור ולקיים, שלא יהיה העמל לריק אלא לשמור ולקיים. וכנגד זה אמר ונתנה הארץ יכולה ועץ השדה יתן פרי, שלא יהיו הגשמים לבטלה אלא יעשו פירות. וז"ש יה"ר מלפניך שנשמור חוקיך בעוה"ז – היינו להיות עמלים בתורה, ונזכה וכו' למען לא ניגע לריק – שלא יהיה העמל לבטלה, וכמ"ס (יומא עב:) במטותא מינייכו לא תירתון תרתי גיהנם.

ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחירי והשבתי היה רעה מן הארץ וחרב לא תעבר בארצכם (כו, ו).

ראיתי בחלום והשבתי היה רעה מן ר"ת חמור. ונראה לפרש עפמ"ש ר"ע (פסחים מו:) כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור אמרו לו תלמידיו רבי אמור ככלב אמר להן זה נושך ושובר עצם וזה נושך ואינו שובר עצם. ודו"ק.

כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתיכם בשבתכם עליה (כו, לח).

הטעם לגודל הרון אף בביטול שנת השמיטה (עי' סנהדרין לט. ובמהרש"א שם) נראה דהוא מפני הבטחת התורה וציויתי את ברכתי לכם בשנה השישית וגו' (ויקרא כה, כא) שהוא ענין התגלות

אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם ונתתי גשמיכם וגו' ואם לא תשמעו לי וגו' אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בחלה וגו' (כו, ג-טז).

מה שהוזכר בתורה תמיד יראת שבר ועונש, משום דבלא"ה לא אפשר כלל להיות ענין מצות. דמאחבה אי"ז מצוה ר"ל ציווי, שאין ציווי אלא ממנו שאנו חייב לשמוע לו כמלך וכיו"ב. וחייב לא שייך אלא מצד יראה דאל"כ אי"ז רצון עצמי ואחבה. דל"ש לומר שאנו מחויב מצד קבלתי דמי יימר שאנו חייב לשמור על קבלתי. ולפ"ז ל"ש כלל גזרת ב"ד ופסק דינם אם ל"ה להם כח כפיה. מיהו אחר מ"ת אינו כן אלא התורה היא המחייבת לי לשמוע לב"ד, אבל גזרות ב"ד של שם כבר חק' הגרא"ז בקו' דברי סופרים מה שייך גזרתם ומי מחייב לשמוע להם. וצ"ל דקודם לגזרתם בא עונש. וא"ת הא גופא מי יתן להם כח עונש ולא נידונים כלסטים. וי"ל דלזה מהני קבלת הרוב, פי' כיון שהרוב והעם קיבלום נמצא שלא יתנגדו להם בהענישם את היחיד, וכ"מ שיש לו כח בפועל להעניש מבלי שהעם יראוהו כלסטים הו"ל ב"ד, ושוב שייך ציווי שלו אף על המיעוט. נמצא ענין הרוב בטבע מפני שהם החזקים יותר, ודו"ק היטב.

אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם (כו, ג).
יכול זה קיום המלות כשהוא לומר ואת מלותי תשכרו הכי קיום המלות לומר הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה ואת מלותי תשמרו הוו עמלים בתורה ע"מ לשמור ולקיים (רס"י).

יבואר בהקדם מ"ש המנ"ח (מצוה תל) ליישב דעת השו"ע דנשים חייבות בברכה"ת לפי שהיבות ללמוד דינים הנוהגים בהן. ולכא' אין הם חייבות במצוות ת"ת ואי"ז אלא הכשר לשאר המצוות ואמאי מברכות, ותיירץ דאין הברכה על עצם הלימוד, אלא דגוף התורה צריך ברכה כמו ברכהמ"ז (וכ"כ הגר"ז הל' ברכות בשם הגר"ח). והוסיף המנ"ח דזה דוקא ברכת אשר בחר בנו דהוא שבה אבל ברכת אשר קב"ו לעוסק בד"ת אה"נ דאינן מברכות, ע"ש.

ולפ"ז ענין ב' הברכות בברכה"ת א' ברכה על התורה. ב' ברכה על לימוד התורה. וז"ש רש"י אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים

ומפורש דאח"כ דהחייב דא' הוא על גוף התורה ולא על המצוה שבת"ת, אבל כל זה בקה"ת בציבור אבל בעוסק בתורה בינו לבין עצמו החייב מדרבנן כשאר ברהמ"צ.

^ד א"ה כ"ה במהדורת פרנקל.
^ה ויש להביא ראיה לדבריהם מהירושלמי (ר"פ ג' שאכלו) שלא למדו ברכת התורה מברכהמ"ז אלא לרבים, ע"ש ששאלו א"כ בינו לבין עצמו לא יברך, ומשני עשאוהו כשאר מצות של תורה מה שאר מצות טעונות ברכה וכו'.

מפורסמת שלא שייך עליה עוררין, שיהא כל שמיטה נזהגת הברכה בכל הארץ, וא"כ היו צריכין ישראל להשתוקק לקידוה"ש הגדול הזה שעשוי להיות בכל העולם שישמעו רחוקים מהנם התמידי והנפלא שיש בישראל, משום כך היו צריכים להזהר מאוד בשמירת השביעית, ואם לא עושים כן הרי זה בחינת מה שדי כי נעבדנו, ובבחינת ודעת דרכיך לא הפצנו.

ובאופן אחר יש לומר שאין הבטחת הברכה להיות סיוע לקיום המצוה, אלא להפך, כל עיקר המצוה היא הכשר להתגלות ניסית זו, דבלא המצוה אי אפשר, כי למי שמרגיש אזרחות בארץ ועיניו רק אל הטבע אי אפשר לו לזכות לנש, ורק משמרו שביעית שענינה שידעו שאין הארץ שלהם כמ"ש בסנהדרין (שם) זוכים להתגלות זו ולכך המונעים קדוש ש"ש זה נענשים כ"כ. ודו"ק.

ואבדתם בגויים ואכלה אתכם ארץ איביכם (כו, לח).

מכות (כד). אמר רב מסתפינא מהאי קרא ואכלה אתכם ארץ איביכם, מתקין לה מר זוטרא דלמא כאכילת קישואין ודלועין. ופרש"י שאוכלין מקצתן ומקצתן אין אוכלין. ותמוה.

ונראה דה"פ ודלמא כאכילת קישואין ודלועין שאוכלין הפרי ומשמרין הגריעין, וה"נ כן הם עצמם יכלו אבל זרעם ישאר לברכה.

וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר (כו, מב).

זה מקומות נכתב יעקוב מלך ולכיוו חסר, זה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערכו שצדק לכך גאולת בניו (רס"י).

תמוה דזה יהיה לע"ל, וקרא הכא הא מיירי בחורבן בית ראשון כמ"ש הרמב"ן, שכ"כ והארץ תעזוב מהם ותרץ את שבתותיה.

וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר (כו, מב).

וזכרתי את בריתי יעקב וגו' אין לי אלא אבות אמהות מנין ת"ל את ואין אתים אלא אמהות שנא' שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו וגו' (תו"כ בחוקתי ה, ז).

ולפי"ז יש לבאר מאי דכתיב (ירמיה לא, יד – טו) רחל מבכה על בניה כי איננו וגו' יש שכר לפעולתך. וצ"ב מ"ש רחל משאר האמהות שמבכה על בניה. ועוד צ"ב מאי ס"ד שאין שכר לפעולתה עד שהקב"ה צ"ל לה מנעי קולך מבכי וגו' יש שכר לפעולתך.

אך העניין באמת לא נתרבתה באת בריתי יעקב אלא לאה שנקברה עמו במערה ואילו רחל לא נתרבתה, וזשאה"כ קול ברמה נשמע וגו' רחל מבכה על בניה כי איננו שאין זכותה עומדת להם בכלל זכות אמהות, שלא הוזכרה בפרשה ולא הובטחה על כך, וע"ז כתיב כה אמר ה' מנעי קולך מבכי וגו' כי יש שכר לפעולתך.

וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר (כו, מב).

פי' דהנה ג' ארצות קיני קנזי וקדמוני לא הבטחו אלא לאברהם ולא ליצחק וליעקב, וז"ש כי אזכור זכות אבות למפרע כמ"ש רש"י, ולכן כשאניע לזכותו של אברהם גם הארץ אזכור להרחיב גבולכם.

וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני ה' (כו, מה).
ברית לאקונים – ברית הסכמים (רס"י).

פירוש, דכבר כ' רמב"ן דתוכחה זו קאי אגלות בבל כמ"ש לפנ"כ והארץ תעזוב מהם ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם וכו', והנה שבו רק יהודה ובנימין לארץ, וע"ז מסיים על י' השבטים הנותרים בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם, ומסיק וזכרתי להם ברית השבטים, שהרי ע"ז לא סגי בברית האבות שאפשר לו להתקיים ביהודה ובנימין, אלא שיש לכל שבט ברית כמ"ש (כ"ב קטו): גמירי דלא כלה שבטא.

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש כי יפלא נדר בערכך נפשת לה' (כו, ב).

נראה דפרשת ערכין היה צריך להיות קודם הברכות והקללות שבהן נגמר ספר תו"כ, כמ"ש בסופם (כו, מז) אלה החוקים והמשפטים והתורות וגו', אלא ששייר הכתוב פר' אחרונה ונכתבה אחר הקללות שלא לסיים הספר בקללות, ודו"ק בקרא שתראה שפר' ערכין שייכת לפרשה הקודמת לברכות וקללות.

לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב ואם חמר ימיר בהמה בבהמה והיה הוא ותמורתו יהיה קדש (כו, י).

ברמב"ם (פ"א תמורה) ואפילו חמיר בשבת לוקה. וצ"ב מאי קמ"ל פשיטא.

והנה מקור דברי הרמב"ם הוא מהתוספתא (פ"א הל' א') ושם איתא חמיר אפי' בשבת הרי זה מומר וסופג את הארבעים, ונראה לפ"ז דהחידוש הוא דמומר, ונראה שכן ג"כ כונת הרמב"ם וט"ם בדבריו וצ"ל נמצאת אומר שהיחיד שהמיר הרי התמורה קדש ואפי' חמיר בשבת לוקה [צ"ל ולוקה] ארבעים.

והענין עפ"מ"ש הרמב"ם בספחמ"צ שיש איסור מיוחד שלא לעשת שום עונש בשבת מקרא דבת כהן דלא תבערו אש (ועי' רמב"ם פכ"ד שבת הל' ז'), דהנה הא דהוא ותמורתו יהיה קדש הוא עונש כספי לו ולכן הוי לאו הניתק לעשה, ותמוה דאין עליו שום קום עשה, אלא הפשט שכבר נענש עונש כספי ומכפר בזה חמא ושוב לא שייך בו עוד עונש מלקות, כמו בלאו הנל"ע כשמקיים העשה, וא"כ ס"ד דבשבת לא יהיה הוא ותמורתו קדש קמ"ל.

לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב ואם חמר ימיר בהמה בבהמה והיה הוא ותמורתו יהיה קדש (כו, י).

תמורה (ט). ת"ר לא יחליפנו בשל אחרים ולא ימיר אותו בשל עצמו, ולכתוב לא יחליפנו ולא בעי לא ימיר אותו, אי כתב הכי הו"א תצא זו ותכנס זו הוא דלקי אבל ממיר דתרווייהו קא מקדיש להו אימא לא לקי קמ"ל. האי בשל אחרים ה"ד וכו', כגון דאמר מריה דבהמה כל הרוצה להמיר בבהמתו יבוא וימיר. ובאחרונים חקשו מה שייך ממיר במקדיש תרווייהו, ומה זה ענין לשלו ושל חברו, ועוד אמאי השמיט הרמב"ם דין זה. ויעויין ברגמ"ה דכתב וז"ל, הו"א תצא זו ותכנס זו פירוש שלוקה בהמת חברו ונותן לו זו ומוציא האחרת לחולין, עכ"ל. והיינו שמתחלף עם חברו ולכך ס"ד דמ"ש"ה לא לילקי אלא ליקדש תרווייהו וליפטר קמ"ל. (ועיי' אבהא"ז פי"ח סנהדרין שנדחק בביאורו).

הערה מ"ז לתמוה על דבריהם, היאך לא חשו רז"ל לגזור על הצבור דבר שהתורה העידה שאינם יכולים לעמוד.
א"ה עי' במהדורת פרנקל שכ"ה בכת"י.

¹ איברא דלפמ"ש הפרישה (חו"מ סי' ס"ז) וההו"א (שביעית י"ח ד') דבזה"ז ליכא ברכה אין האימור חמור כ"כ. (ועי' מש"כ במק"א (דרשות בית ישי ס' י"ח סוף

והנה לכא' צ"ב מה שייך איסור על תמורה, דמהי"ת יהא כח לאדם לעשות תמורה דבעינן קרא למיסריה. ועכצ"ל כיון דמצינו ענין חילול בהקדש וכמו גבי מעשר שני דמצינו ב' סוגי חילול, א' חילול סתם בשל עצמו. ב' חילול דרך מקח. ועיין חי' הגר"ה הלוי (פ"ג זכיה) דפירש שהמקח נעשה מאליה, לכך אמרה תורה לא יחליפנו, בשל אחרים, והיינו כעין חילול דרך מקח, ולא ימיר, בשל עצמו. ועל זה אמרינן אי כתיב לא יחליפנו הו"א התם הוא דלקי משום דאי"ז לא הניתק לעשה דלא שייך בזה והיה הוא ותמורתו יהיה קודש שהרי אין בידו להקדיש בהמת חולין של חברו ולכך לקי, משא"כ בלא ימיר אותו שמחלל בשל עצמו הו"ל ניתק לעשה ולא לילקי, קמ"ל קרא יתירא (כו, לג) לא ימירנו דלקי. והטעם כדאמרינן לעיל (ד:) דלא אתי חד עשה ודחי לתרי לאוין.

והשתא פרכינן בגמ' מאי לא יחליפנו בשל אחרים ומסקינן דאמר בעל הקרבן כל הרוצה יבוא וימיר, ולכא' אינו מובן כלל אמירה זו מה טיבה, ולא יזהר צורך עושה כן, ומה הנאה יש לו בזה. ולפמשנ"ת י"ל שרוצה להחליף זו שאינו חפץ להקריבה, שאינה נושאת חן בעיניו להקריבה כקרבן, ולהכי מכריז מי שרוצה להתחלף יבוא ויחליף. ודו"ק.

והנה ביומא (נא.) אמרי' פסח יחיד לא שייך לומר שעושה תמורה דאין שוחטין על היחיד, ותמה הרש"ש הרי ודאי יחיד יכול להקדיש קרבן פסח אלא אח"כ קודם שהיטה צריך שימנה עליו עוד, וא"כ משכח"ל להמיר אותו ביחיד.

ונראה לפמשנ"ת דתמורה מתייחס אל ההקדשה שרוצה שיוקרב אחר, וא"כ ק"פ כיון שע"כ בשעת הקרבתו יהא משותף אין עושה תמורה. וק"ל.

ואם את שדה מקנתו אשר לא משרה אחזתו יקדיש לה'. בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו לאשר לו אחזת הארץ (כו, כב-כד).

הגרשש"ק במערכת הקניינים (סו"פ ט) כתב וז"ל, דין זה (דישוב השדה לאשר קנהו מאיתו) יהיה רק ביובל שני דאז סמכא

דעתייהו ולא קנה רק על זמן ככל מוכר לזמן, ועל כן כשמקדיש לא עדיף כח הקדש מכח המקדיש, ולכן תשוב לבעלים הראשונים. אבל ביובל ראשון, דמצד המוכר הקנה לעולם, ומצד התורה אכתי קודם שבא שעת היובל לא נגרע מזכות הלוקח כלל, וקניינו קנין עולמי, ובידו להקדיש הקדש קנין עולמי דבהקדש אינו נוהג דין יובל, דבשדה אחוזה אינה חוזרת ביובל, ואמאי תחזור ביובל לבעלים הראשונים, אבל דוחק הוא לאוקמא קרא דוקא ביובל שני וצ"ע"ק, עכ"ל.

והנה מש"כ דבשדה אחוזה אין נוהג יובל דאין חוזרת השדה, אע"ג דמתחלקת לכהנים ס"ל דזהו משלחן גבוה קא זכו (כמבואר בערכין כד:), אבל י"ל דרק רב אמר הכי אבל שמואל דס"ל התם המקדיש שדהו בשעת היובל אינה קדושה כל עיקר מדיון ק"ו כמוכר, דאמרינן השתא מכורה יוצאה כשאינה מכורה אינו דין שלא תמכר, (ורב תמה ע"ז דלא דמי דהכא מי הדרה לבעלים לכהנים הוא דנפקא וכהנים משלחן גבוה הוא דקא זכו) א"כ לדברי שמואל הגדר הוא דבאמת יובל מפיקע ההקדש והיתה צריכה לחזור לבעלים, אלא גזה"כ דהכהנים בחריקיהו דהבעלים (דזהו קנס התורה על שלא גאל).

ונראה דגם רבי אליעזר דמתניתין (כה: ס"ל כך, דאמר דאין השדה יוצאת ומתחלקת לכהנים אא"כ גאלה אדם אחר, אבל בלא"ה הוי נכסי נטושים. והענין דכיון דהוא ענין של החזרת שדה אינו ראוי להחזיר ולהפקיע שדה מהקדש, אא"כ יש אחר באמצע שממנו ההפקעה. (דומיא למש"כ גבי טעה והקדיש שאין הבע"ח מורף מהקדש אא"כ אדם אחר פדה מהקדש דאז הבע"ח מורף). ולפ"ז שפיר י"ל דקרא מיירי אף ביובל ראשון, ומשום דאף בשדה אחוזה נוהג הפקעת הקדש, אלא התם יש גזה"כ להיות הכהנים במקום בעלים, משא"כ בשדה מקנה. ודו"ק.

ובב"מ (עמ'). המוכר שדהו לס' שנה אינו יוצא ביובל. וקשה א"כ במלת תורת יובל, שהרי אמרו דיובל שני מתכוין להקנות רק עד היובל. וא"ת מאי נפק"מ סו"ס יוצא ביובל, ז"א דא"כ אין מקום לתרוץ הגרשש"ק לאוקמי קרא ביובל שני, דלמ"ל קרא פשיטא. ודו"ק.

היות ואנו עוסקים בהוצאת חידושי רבינו הגאון רבי שלמה פישר זצ"ל אנו מבקשים מכל מי שיש בידו מכתבים, או הקלטות של שיעורים או שיחות, וכן עובדות, שיעורים, חידו"ת ותיעודים מרבינו זצ"ל שישלח לנו במייל beitishai@gmail.com או שיצור קשר בפלאפון 0527144440.

בברכה"ת

^ה איברא דלא קי"ל כשמואל, וכמש"כ הלח"מ דמש"כ הרמב"ם כשמואל אינו אלא דפסק כרב אליבא דרבנן דדרשי קרא משנת היובל לאחר היובל.